

Granice między rachunkowością kreatywną, agresywną i oszukańczą

Zuzanna Gabriela Ozygała

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Nauk Ekonomicznych

e-mail: 164914@student.uwm.edu.pl

Renata Burchart

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Nauk Ekonomicznych

e-mail: rena@uwm.edu.pl

DOI: 10.24427/az-2024-0038

Streszczenie

Celem badań jest analiza porównawcza pojęć: rachunkowość kreatywna, agresywna, oszukańska oraz określenie poziomu wiedzy osób z kręgu księgowości we wskazanych obszarach. Istotne jest również zbadanie ich skłonności do fałszowania prawdy. Badania potwierdziły, że cechami, które powinny identyfikować księgowego, są: terminowość, systematyczność oraz posiadanie odpowiedniego poziomu kompetencji zawodowych. Mimo to, stosowanie rachunkowości kreatywnej okazało się, w ocenie badanych, w dużej mierze akceptowane jako „innowacyjne interpretowanie obowiązujących zasad i standardów”. Głównymi motywami wpływającymi na podatność do manipulowania danymi finansowymi są przede wszystkim: próba ukrycia wcześniej popełnionych błędów, chęć poprawy wyników finansowych oraz pokusa związana z awansem czy wzrostem wynagrodzenia. Badania potwierdziły również, że istnieje związek między poziomem kompetencji księgowych, a ich wiedzą na temat rachunkowości kreatywnej, agresywnej i oszukańczej. Grupą najtrafniej identyfikującą różnice między nimi są osoby zawodowo zajmujące się księgowością.

Słowa kluczowe

rachunkowość kreatywna, rachunkowość agresywna, rachunkowość oszukańska, manipulacje księgowe

Wstęp

Celem rachunkowości jest pomiar i opis rezultatów działalności gospodarczej. Zasady prawne i etyczne umieszczane w licznych aktach prawnych oraz kodeksach zawodowych regulują zasady i standardy, według których powinno być to dokonywane. Spotyka się jednak sytuacje, w których księgowi „kreatywnie” interpretują obowiązujące przepisy i tym samym dopuszczają się manipulacji danych finansowych.

Rachunkowość kreatywna polega na innowacyjnej interpretacji obowiązujących zasad oraz standardów. Ma to na celu ubarwienie sprawozdań finansowych zachowując przy tym rzetelność ukazywania sytuacji majątkowo – finansowej. Z drugiej strony, rachunkowość agresywna objawia się modyfikacją informacji, czego skutkiem jest ukazywanie nierzeczywistego obrazu przedsiębiorstwa. Rachunkowość oszukańcza natomiast charakteryzuje się rażącym naruszeniem prawa jawnie, modyfikując informacje zawarte w sprawozdaniach finansowych. Różnice między wskazanymi zabiegami odnoszą się głównie do korzyści uzyskiwanych przez jednostkę oraz wiarygodności sporządzanych sprawozdań finansowych.

W części empirycznej artykułu przedstawiono wyniki badań uzyskanych za pośrednictwem kwestionariusza ankietowego. Badanie było skierowane do osób zawodowo zajmujących się rachunkowością, jak również do studentów kierunków powiązanych. Ankietę przeprowadzono w sposób anonimowy w wersji elektronicznej za pośrednictwem platformy Microsoft Forms. Kwestionariusze publikowano na forach księgowych oraz kierowano drogą elektroniczną bezpośrednio do biur rachunkowych. Uzyskano łącznie 120 odpowiedzi, które pozwoliły na sformułowanie wniosków. Celami naukowymi artykułu, na podstawie których przeprowadzono badanie, było:

- 1) Wskazanie różnic między rachunkowością kreatywną, agresywną, oszukańczą oraz ich analiza pod względem etyczno – prawnym.
- 2) Określenie poziomu wiedzy osób z kręgu księgowości na temat rachunkowości kreatywnej, agresywnej i oszukańczej i ich skłonności do fałszowania prawdy.

1. Przegląd literatury

1.1. Rachunkowość finansowa i jej etyczny aspekt

Zadaniem rachunkowości finansowej jest pomiar i opis działalności przedsiębiorstwa. Umożliwia to dostarczenie informacji finansowych, które następnie są

identyfikowane i przetwarzane. Umożliwia to podejmowanie decyzji ekonomicznych oraz racjonalne zarządzanie majątkiem [Czajor i in., 2020, s. 19]. Uważa się, że podrzędnym celem prowadzenia rachunkowości jest dążenie do maksymalizacji efektów przy jednoczesnej minimalizacji nakładów [Dobija i Renkas, 2021, s. 9-11]. Natomiast przedmiotem rachunkowości finansowej są zdarzenia gospodarcze, które podlegają rejestracji w sposób kompletny i szczegółowy [Bohušová, 2022, s. 15]. Do najważniejszych funkcji rachunkowości finansowej należą:

1. Funkcja informacyjna (dostarczanie informacji do podejmowania decyzji),
2. Funkcja rozliczeniowa (ocena efektywności zarządzania kapitałem),
3. Funkcja atestacyjna (obrazowaniu rzeczywistego stanu podmiotu) [Czajor i in., 2020, s. 24].

Rachunkowość jest jednym ze źródeł informacji na temat kondycji przedsiębiorstwa. Konieczne jest więc, aby opierała się na rzetelnych danych. Są one pochodną etycznego postępowania [Marszewska, 2020, s. 89-90]. Etyka zawodowa aranżuje zaufanie otoczenia do profesji księgowego oraz zwiększa wiarygodność informacji finansowych [Dyhdalewicz i Gmińska, 2019, s. 27-29]. Możemy ją definiować jako zasady, normy określające, jak przedstawiciele danego zawodu powinni wykonywać swoją pracę [Chluska i Sikora, 2018, s. 8]. Uważa się, że w celu aktywizowania przestrzegania zasad etycznych należy inicjować działalność promującą i edukacyjną lub nawet wprowadzić środki mające potwierdzać przestrzeganie standardów w przedsiębiorstwie [Voss, 2018, s. 1]. Kryzys moralny czy manipulowanie danymi finansowymi stały się bodźcami do stworzenia kodeksów etycznych o zasięgu krajowym i globalnym [Polanowska, 2018, s. 211-212]. Najważniejsze opracowania zawierające zasady etyki w rachunkowości to przede wszystkim:

- Międzynarodowy Kodeks Etyki Zawodowych Księgowych (w tym Międzynarodowe standardy niezależności),
- Kodeks Zawodowej Etyki w Rachunkowości wydany przez Komisję Zasad Etyki i Profesjonalizmu Księgowego Rady Naukowej Stowarzyszenia Księgowych w Polsce.

1.2. Rachunkowość kreatywna, agresywna i oszukańcza

Część autorów interpretuje rachunkowość kreatywną w negatywnym świetle – jako narzędzie służące manipulacji informacjami przetwarzanymi w systemie rachunkowości finansowej [Bachtijeva i Tamulevičienė, 2022, s.119]. Natomiast inni uważają, że księgowi, zajmujący się ewidencją operacji gospodarczych, mogą (dzięki nowatorskiemu myśleniu) posługiwać się metodami, które nie są jasno opisane w ustawach i innych rozporządzeniach i jednocześnie, w świetle prawa, nie są

postrzegane jako oszustwo [Grabowska, 2021, s. 320]. Ma to na celu ukazanie wizerunku działalności jednostki gospodarczej w lepszym świetle a nie kierowanie się chęcią oszustwa interesariuszy. Nie zniekształca to również rzeczywistego stanu finansowego podmiotu [Baranów, 2019, s. 10].

Rachunkowość agresywną charakteryzuje celowe działanie, które często jest niezgodne z przepisami lub jest na granicy prawa. Mowa tu o ewidencji operacji gospodarczych oraz rejestrowaniu i prezentacji danych w sposób, który dąży do „zakrzywienia” obrazu jednostki. Często „niewygodne” informacje są zatajane lub nawet manipulowane. Również zasady rachunkowości są interpretowane w nieprawidłowy sposób i nie są zgodne z etyką zawodową. W konsekwencji prowadzi to do asymetrii informacji odbieranej przez interesariuszy, w tym np. przez potencjalnych kontrahentów czy inwestorów. Tym bardziej można wywnioskować, że jest to zjawisko negatywne [Ostrowska, 2022, s. 97-98].

Nadużycia finansowe negatywnie wpływają na funkcjonowanie gospodarki w zakresie budowania zaufania. Może to przyczynić się do zachwiania rynków kapitałowych a w konsekwencji zaburzyć wzrost gospodarczy kraju [Baryła, 2020, s. 11-13]. Oszustwo oznacza sytuację, w której umyślnie i ze złymi zamiarami, wprowadzamy odbiorców informacji w błąd, nie wyprowadzanie ich z błędu, bądź też wykorzystujemy błąd w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Aby oszustwo miało miejsce konieczne jest:

- kardynalne sfalszowanie bądź zmanipulowanie informacji, danych,
- poczucie świadomości w momencie dokonywania oszustwa,
- poczucie zaufania osoby poszkodowanej wobec fałszywej informacji,
- wystąpienie szkody [Zielińska, 2022, s. 154].

Nie należy identyfikować księgowości kreatywnej z nadużyciami związanymi w sporządzaniu sprawozdań finansowych i księgach rachunkowych. Występują natomiast pewne prawidłowości w stosowaniu rachunkowości agresywnej i oszukańczej – oba wpływają na finalny wygląd sprawozdania finansowego i uzyskania korzyści przez jednostkę [Ranoszek, 2020, s. 177].

2. Metodyka badań

Metodą wykorzystaną w badaniach był sondaż diagnostyczny. Zastosowano technikę CAWI. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety. Został on podzielony na trzy części. Pierwsza z nich to metryczka: płeć, wiek, wykształcenie, zatrudnienie oraz staż pracy badanych. Druga część dotyczy pytań z zakresu etyki w rachunkowości. Ma ona na celu pozyskanie informacji na temat podejścia respondentów do etycznego aspektu zawodu księgowego. Zawiera pytania odnoszące się

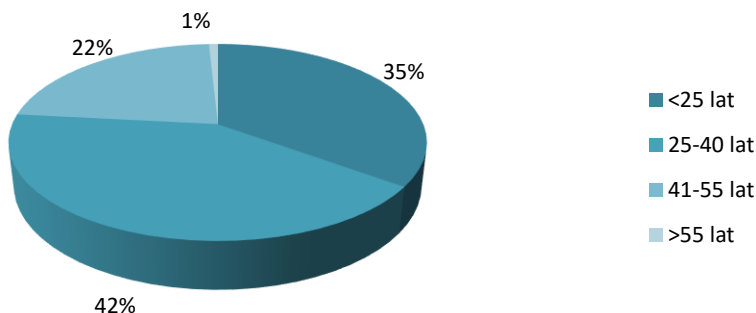
do cech, jakie powinny identyfikować księgowego, zasad etyki w rachunkowości czy systemu rachunkowości finansowej. Natomiast trzecia część odnosi się stricte do rachunkowości kreatywnej, agresywnej i oszukańczy. Pytania mają na celu zbadanie poziomu wiedzy w definiowaniu i rozróżnianiu wspomnianych pojęć oraz ewentualnej podatności na manipulacje danych księgowych.

Ankiety przeprowadzono za pośrednictwem platformy Microsoft Forms na przełomie stycznia/lutego 2024 r. Ze względu na specyfikę obszaru analizy, badanie zostało przeprowadzone w sposób anonimowy. Kwestionariusz był publikowany na forach zrzeszających księgowych oraz wysyłany bezpośrednio do biur rachunkowych za pośrednictwem poczty elektronicznej.

3. Wyniki badań

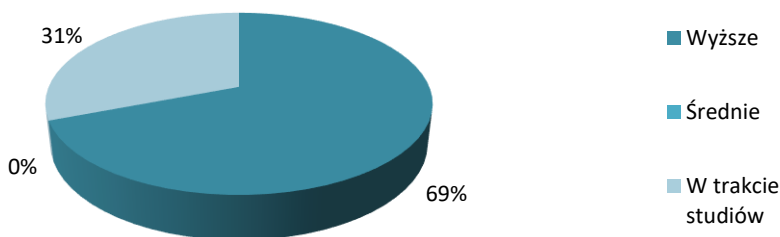
W badaniu wzięło udział łącznie 120 osób (72% kobiet i 28% mężczyzn). Respondenci zostali zakwalifikowani do 4 grup wiekowych. Największy procent stanowiły osoby w wieku 25 – 40 lat (42%) oraz poniżej 25 lat (35%). Najmniejszą grupę obejmowali respondenci w wieku powyżej 55 lat – 1% (rys. 1).

Ponad połowa respondentów (69%) posiada wyższe wykształcenie. Pozostali (31%) jest w trakcie studiów. Uwarunkowane jest to faktem, że osoby pracujące w zawodzie związanym z rachunkowością powinni posiadać wykształcenie wyższe – tytuł technika rachunkowości uzyskiwanym po ukończeniu technikum profilowanego często nie jest wystarczający, aby uzyskać zatrudnienie lub otworzyć własną działalność (rys. 2).

Rys. 1. Wiek respondentów

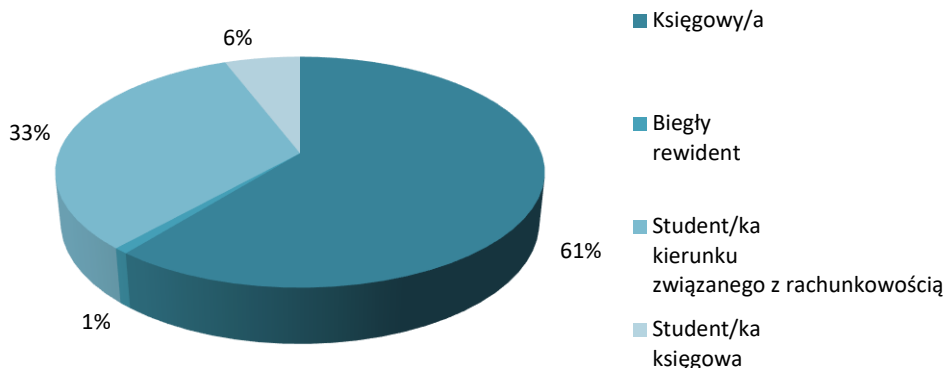
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Rys. 2. Wykształcenie respondentów

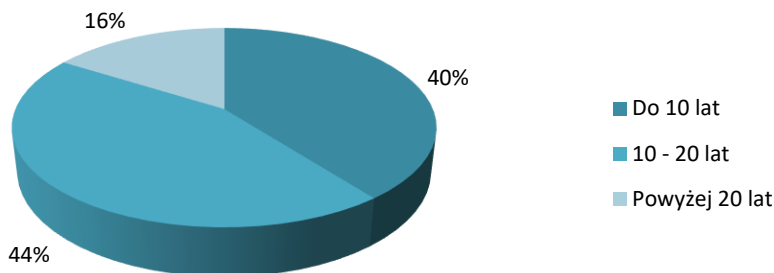
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Wśród respondentów 61% stanowili księgowi a 1% biegli rewidenci. Studenci kierunku związanego z rachunkowością i jednocześnie pracujący w zawodzie księgowego stanowili 6% ankietowanych. Drugą najliczniejszą grupę respondentów stanowili studenci kierunku związanego z rachunkowością bez zatrudnienia w zawodzie – 32% (rys. 3). Respondenci, którzy posiadali zatrudnienie w zawodzie związanym z rachunkowością w ramach pytania otwartego udzielali odpowiedzi na temat długości stażu pracy. Średnia arytmetyczna tej wielkości wyniosła 13 lat. W ramach uszczegółowienia badanego zagadnienia dokonano uszeregowania kategorii na 3 grupy. Najmniej liczna (16%) odnosiła się do stażu pracy powyżej 20 lat. Natomiast najbardziej liczną grupę stanowili respondenci o stażu do 10 lat oraz 10 – 20 lat – analogicznie 40% i 44% (rys. 4).

Rys. 3. Zatrudnienie respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

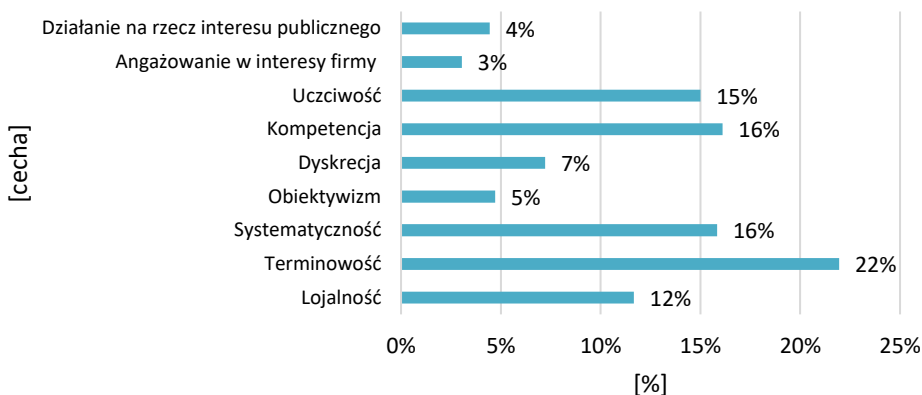

Rys. 4. Staż pracy respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Oprócz wiedzy teoretycznej niezbędnej do wykonywania zawodu, oczekiwane są cechy, z którymi powinna identyfikować się każda osoba pracująca w obszarze rachunkowości finansowej. Ma to na celu zapewnić wysoką jakość świadczonych usług. W ramach pytania wielokrotnego wyboru respondenci wybrali cechy, które według nich powinny identyfikować księgowego. Trzy najczęściej przez nich wskazywane to: terminowość (22% odpowiedzi), kompetencja (16% odpowiedzi) oraz

systematyczność (16% odpowiedzi). Natomiast najrzadziej wskazywano: angażowanie w interesy firmy bardziej niż w sprawy osobiste (3% odpowiedzi), działanie na rzecz interesu publicznego (4%) (rys. 5).

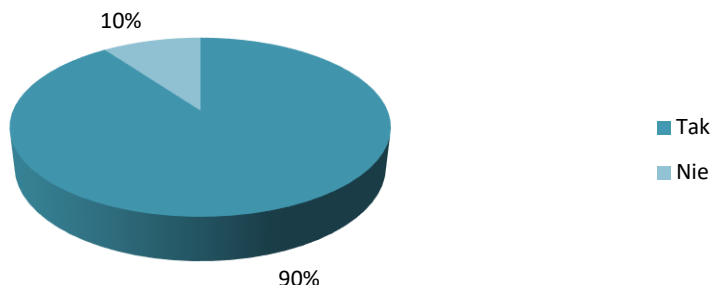
Rys. 5. Cechy, które powinny identyfikować księgowego w opinii respondentów (pytanie wielokrotnego wyboru)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Kodeks Zawodowej Etyki w Rachunkowości oprócz funkcji informacyjnej, stanowi pomoc w zakresie zgodności wykonywania danej czynności z obowiązującymi standardami. Znacząca większość respondentów – 90% stwierdziło chęć posługiwania się wiedzą zawartą w Kodeksie Zawodowej Etyki w Rachunkowości, mając konflikt etyczny. Oznacza to, że osoby z kręgu rachunkowości finansowej jako wyznacznik skutecznego rozwiązania problemu stawiają zgodność ze wszystkimi standardami i zasadami a nie tylko tymi zapisanymi w ustawach (rys. 6).

Wyróżnia się osiem zasad etyki w prowadzeniu rachunkowości: zachowanie tajemnicy zawodowej, wypełnianie zasad rachunkowości, właściwe postępowanie w przypadku sporu i sprzeczności interesu czy wobec interesariuszy, niezależność, wysoka jakość pracy, kompetencje i odpowiedzialność. Respondenci w swojej wypowiedzi wskazywali wagę poszczególnym zasadom w skali 1 – 4, gdzie 1 – bardzo ważne a 4 – nieważne. Przewodnymi standardami, które uzyskały najwięcej odpowiedzi jako bardzo ważne uzyskały: wypełnianie zasad rachunkowości (80%), zachowanie tajemnicy zawodowej (78%), odpowiedzialność za przygotowanie i prezentowanie informacji (71%) oraz posiadanie kompetencji zawodowych (67%). Okazuje się jednak, że jedynie nieliczne głosy oceniały jakiś standard jako w ogóle

nieważne. Jednak jako najmniej ważne w ocenie respondentów jest: właściwe postępowanie z interesariuszami (23 %), właściwe postępowanie w przypadku sporu i sprzeczności interesu (22%) oraz niezależność zawodowa (21%). Należy zaznaczyć, że każda z zasad z prawnego i etycznego punktu widzenia jest bardzo ważna. Wskazane przez respondentów odpowiedzi odwzorowują pewne priorytety (tab. 1).

Rys. 6. Skłonność posługiwania się Kodeksem Zawodowej Etyki w Rachunkowości osób mających konflikt etyczny w opinii respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Tab. 1. Ocena zasad etyki w rachunkowości w opinii respondentów

Proszę ocenić według stopnia ważności zasady etyki w rachunkowości:	Bardzo ważne		Ważne		Najmniej ważne		Nieważne	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Zachowanie tajemnicy zawodowej	93	78	27	23	0	0	0	0
Wypełnianie zasad rachunkowości	96	80	24	20	0	0	0	0
Właściwe postępowanie w przypadku sporu i sprzeczności interesu	33	28	53	44	26	22	8	7
Właściwe postępowanie z interesariuszami	31	26	57	48	27	23	5	4
Odpowiedzialność za przygotowanie i prezentowanie informacji	85	71	35	29	0	0	0	0
Niezależność zawodowa	25	21	67	56	25	21	3	3
Wysoka jakość pracy	53	44	64	53	2	2	1	1
Kompetencje zawodowe	80	67	39	33	0	0	1	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Na potrzeby przeprowadzenia badania wyróżniono dziewięć głównych zasad systemu rachunkowości finansowej. Zadaniem respondentów było zaznaczenie dwóch, które według nich są najtrudniejsze w przestrzeganiu w codziennej praktyce.

Najwięcej odpowiedzi – (23%) dotyczyło zasady istotności. Odnosi się ona to ewidencjonowania tych zdarzeń gospodarczych, które znacząco wpływają na sytuację majątkową, finansową oraz wynik finansowy przedsiębiorstwa. Kolejne zasady, które były najczęściej zaznaczane, przez respondentów to: zasada rzetelnego obrazu i przewagi treści nad formą - analogicznie 14% oraz 15% odpowiedzi. Najmniej trudna w przestrzeganiu okazała się zasada kasowa (2%) polegająca na ewidencji przepływów pieniężnych w momencie ich realnej zapłaty. Trudności związane z przestrzeganiem niektórych zasad prawdopodobnie są związane z doświadczeniem księgowego. Mogą również stanowić „pretekst” do innowacyjnego interpretowania przepisów i standardów (tab. 2).

Tab. 2. Trudność w przestrzeganiu zasad rachunkowości w opinii respondentów (pytanie wielokrotnego wyboru)

Która z zasad systemu rachunkowości finansowej jest według Pana/i najtrudniejsza w przestrzeganiu?	N	%
Zasada kasowa	5	2
Zasada zakazu kompensaty	17	7
Zasada współmierności przychodów i kosztów	32	13
Zasada memoriału	26	11
Zasada kontynuacji działania	14	6
Zasada ciągłości	20	8
Zasada przewagi treści nad formą	36	15
Zasada istotności	56	23
Zasada rzetelnego obrazu	34	14

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Poprzez proces percepcji ulegamy otaczającym bodźcom, które kształtują nasze zachowanie. Według respondentów największe znaczenie w sytuacji dopuszczenia się manipulacji danych finansowych ma próba ukrycia wcześniej popełnionych błędów (19% odpowiedzi). Jest to najbardziej zauważalne na początku kariery księgowego lub w sytuacji, gdy nie chcemy przyznać się do błędu, żeby uniknąć jakichkolwiek konsekwencji. Kolejnymi najczęściej wskazywanymi odpowiedziami było: poprawa wskaźników finansowych (15%) oraz pokusa związana z możliwym awansem lub wzrostem wynagrodzenia (12%). Najmniej znaczące okazały się ostra konkurencja (4%) oraz pobudki osobiste (6%). Stanowi to potwierdzenie, że otoczenie księgowych coraz bardziej zwraca uwagę na uczciwość i rzetelność (tab. 3).

Tab. 3. Ocena sytuacji skłaniających do manipulacji danych finansowych w opinii respondentów (pytanie wielokrotnego wyboru)

Która sytuacja według Pana/i ma największy wpływ na manipulację danych finansowych?	N	%
Chęć poprawy wizerunku przedsiębiorstwa	53	11
Brak dostatecznej wiedzy na temat etyki i obowiązujących przepisów	39	8
Próba ukrycia wcześniej popełnionych błędów	89	19
Możliwy kryzys finansowy jednostki (chęć poprawy sytuacji finansowej przedsiębiorstwa)	52	11
Ostra konkurencja	19	4
Pokusa związana z możliwym awansem lub wzrostem wynagrodzenia	57	12
Pobudki osobiste (chciwość)	29	6
Obawa o utratę zatrudnienia	38	8
Poprawa wskaźników finansowych (np. w przypadku ubiegania się o udzielenie kredytu)	72	15
Brak reakcji przedsiębiorców i środowiska na nieetyczne zachowania	32	7

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Według większości ankietowanych rachunkowość kreatywna polega na: innowacyjnej interpretacji przepisów prawa oraz zasad rachunkowości (80%), podświadomym działaniu (63%), uzyskiwaniu korzyści w granicach prawa (76%). Do rachunkowości agresywnej zostało dopasowane: działanie na granicy prawa, często łamiąc zasady etyki (58%), upiększanie a nie zniekształcanie sprawozdań finansowych (40%), naginanie zasad rachunkowości (45%) oraz nierzetelne sprawozdanie finansowe (52%). Respondenci wskazywali na cechy rachunkowości oszukańczej następujące sytuacje: wprowadzaniem w błąd użytkowników sprawozdań finansowych (58%), przedstawianie fałszywej sytuacji majątkowej i finansowej przedsiębiorstwa (82%), niezgodność z prawem i zasadami etyki (80%), uzyskiwanie korzyści niezgodnych z prawem (88%), kreowanie nieistniejących zdarzeń gospodarczych i utajanie ważnych informacji (73%). Biorąc pod uwagę ogół odpowiedzi, respondenci potrafili rozróżnić zależności między rachunkowością kreatywną, agresywną i oszukańczą (tab. 4).

Tab. 4. Wiedza respondentów na temat rachunkowości kreatywnej, agresywnej i oszukańczej

Proszę do każdego opisu wskazać najbardziej pasujący według Pana/i rodzaj rachunkowości:	Rachunkowość kreatywna		Rachunkowość agresywna		Rachunkowość oszukańcza	
	N	%	N	%	N	%
Polega na innowacyjnej interpretacji przepisów prawa oraz zasad rachunkowości	96	80	21	18	3	2
Działanie na granicy prawa, często łamiąc zasady etyki	24	20	69	58	27	22
Upiększanie a nie zniekształcanie sprawozdań finansowych	44	37	48	40	28	23
Podświadome działanie	75	63	29	24	16	13
Naginanie zasad rachunkowości	51	43	54	45	15	12
Nierzetelne sprawozdanie finansowe	9	8	62	52	49	40
Zawsze skutkuje wprowadzeniem w błąd użytkownika sprawozdania finansowego	3	3	47	38	70	58
Przedstawienie fałszywej sytuacji majątkowej i finansowej przedsiębiorstwa	2	2	19	16	99	82
Jest w pełni niezgodna z prawem i zasadami etyki	5	4	19	16	96	80
Uzyskana korzyść znajduje się w granicach prawa	91	76	23	19	6	5
Uzyskana korzyść nie całkowicie niezgodna z prawem	0	0	14	12	106	88
Kreowanie nieistniejących zdarzeń gospodarczych i utajanie ważnych informacji	5	4	27	23	88	73

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Konieczna jest analiza wiedzy respondentów na temat rachunkowości kreatywnej, agresywnej i oszukańczej w podziale na grupy, z których wynika poziom ich kompetencji zawodowych. Najbardziej zgodne z nauką były odpowiedzi osób pracujących w zawodzie związanym z rachunkowością – zgodność 11 odpowiedzi. Zauważa się również tendencję do „umniejszania” poziomu nieetyczności opisanych sytuacji najczęściej wśród studentów. Może to wynikać z braku styczności tej grupy respondentów z praktycznym wykonywaniem zawodu (tab. 5).

Tab. 5. Wiedza respondentów na temat rachunkowości kreatywnej, agresywnej i oszukańczej według statusu

Proszę do każdego opisu wskazać najbardziej pasujący według Pana/i rodzaj rachunkowości:	Osoba pracująca w zawodzie związanym z rachunkowością		Student/ka kierunku związanego z rachunkowością		Student/ka kierunku związanego z pracą w zawodzie księgowym	
	N	%	N	%	N	%
Polega na innowacyjnej interpretacji przepisów prawa oraz zasad rachunkowości	61	82	29	74	6	86
	Rachunkowość kreatywna		Rachunkowość kreatywna		Rachunkowość kreatywna	
Działanie na granicy prawa, często łamiąc zasady etyki	51	69	16	41	4	57
	Rachunkowość agresywna		Rachunkowość agresywna		Rachunkowość oszukańcza	
Upiększanie a nie zniekształcanie sprawozdań finansowych	36	49	18	46	5	71
	Rachunkowość agresywna		Rachunkowość kreatywna		Rachunkowość kreatywna	
Podświadome działanie	50	68	23	59	3	42
	Rachunkowość kreatywna		Rachunkowość kreatywna		Rachunkowość agresywna	
Naginanie zasad rachunkowości	36	49	19	49	4	57
	Rachunkowość agresywna		Rachunkowość kreatywna		Rachunkowość agresywna	
Nierzetelne sprawozdanie finansowe	37	50	21	54	4	57
	Rachunkowość agresywna		Rachunkowość agresywna		Rachunkowość agresywna	
Zawsze skutkuje wprowadzeniem w błąd użytkownika sprawozdania finansowego	52	70	25	64	5	71
	Rachunkowość oszukańcza		Rachunkowość agresywna		Rachunkowość oszukańcza	
Przedstawienie fałszywej sytuacji majątkowej i finansowej przedsiębiorstwa	63	85	31	79	5	71
	Rachunkowość oszukańcza		Rachunkowość oszukańcza		Rachunkowość oszukańcza	
Jest w pełni niezgodna z prawem i zasadami etyki	65	88	27	69	4	57
	Rachunkowość oszukańcza		Rachunkowość oszukańcza		Rachunkowość oszukańcza	
Uzyskana korzyść znajduje się w granicach prawa	55	74	30	77	6	86
	Rachunkowość kreatywna		Rachunkowość kreatywna		Rachunkowość kreatywna	
Uzyskana korzyść jest całkowicie niezgodna z prawem	68	92	33	85	5	71
	Rachunkowość oszukańcza		Rachunkowość oszukańcza		Rachunkowość oszukańcza	
	56	76	28	72	4	57

Kreowanie nieistniejących zdarzeń gospodarczych i utajanie ważnych informacji	Rachunkowość oszukańcza	Rachunkowość oszukańcza	Rachunkowość oszukańcza
---	-------------------------	-------------------------	-------------------------

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Ankietowanym zostały przedstawione trzy krótkie case study:

- Zadanie 1: *„Przedsiębiorstwo, w którym jest Pan/i księgową, mogłoby osiągnąć znaczące korzyści finansowe poprzez nieznaczną modyfikację niektórych danych finansowych, ale wiązałoby się to z minimalnym ryzykiem, że ktoś to zauważy”.*
- Zadanie 2: *„Zajmujesz się księgowością w pewnym przedsiębiorstwie. Jednym z Twoich głównych obowiązków jest wykonywanie sprawozdań finansowych, które są zatwierdzane i podpisywane przez głównego księgowego. Właściciel firmy prosi Ciebie o zmianę znaku (+/-) jednej z pozycji w rachunku przepływów pieniężnych. Miałoby to poprawić zdolność kredytową przedsiębiorstwa. Zaznacza, że jeśli nie wykonasz jego polecenia, zwolni Ciebie. Masz jednak świadomość, że to główny księgowy wziąłby odpowiedzialność za to działanie, gdyż to on zatwierdza i podpisuje sporządzone przez Ciebie dokumenty księgowe”.*
- Zadanie 3: *„Właściciel nakazuje Ci wstrzymanie się z tworzeniem rezerw na odpisy emerytalne, gdyż nie chce zaniżać i tak już niskiego zysku finansowego przedsiębiorstwa. Działanie to w najbliższej perspektywie nie będzie szkodliwe i nie wpłynie istotnie na rzetelność sprawozdania finansowego”.*

Respondenci w 77% nie byliby chętni nieznaczącej modyfikacji danych finansowych przedstawionej w pierwszym studium przypadku. Osobami, które odpowiedziały „nie wiem” (20%) są w większości osoby o stażu pracy 10 – 20 lat (58%). Natomiast najmniej o stażu ponad 20 lat – 0%. Na odpowiedź „tak” w 67% odpowiedziały osoby o stażu pracy do 10 lat. Na tej podstawie można wywnioskować, że im staż pracy jest dłuższy, tym występuje mniejsza podatność na manipulacje danych finansowych (tab. 6).

Tab. 6. Podatność na realizację Zadanie 1 w opinii respondentów

Czy byłbyś skłonny podjąć takie działanie?	Staż pracy						Razem	
	Do 10 lat		10 – 20 lat		Powyżej 20 lat			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Tak	2	67	1	33	0	0	4	3
Nie	27	41	26	39	13	20	92	77
Nie wiem	5	42	7	58	0	0	24	20

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Respondenci w 67% odmówiliby zmiany znaku jednej z pozycji w rachunku przepływów pieniężnych. Prawie co trzecia osoba (28%) skonsultowałaby sprawę z głównym księgowym. Do tej grupy w większości należą respondenci z grupy stażu do 10 lat (73%). Jest również grupa osób, które samowolnie by się zwolniła – dotyczy to głównie osób o stażu pracy do 10 lat oraz 10 – 20 lat. Należy więc zaznaczyć, że osoby o krótszym stażu w momencie zaistnienia sytuacji nieetycznej są zdolne zakończyć stosunek pracy (tab. 7).

Tab. 7. Podatność na realizację Zadania 2 w opinii respondentów

Co Pan/i zrobiłby/aby w opisanej sytuacji?	Staż pracy						Razem	
	Do 10 lat		10 – 20 lat		Powyżej 20 lat			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Spełniłbym/abym prośbę właściciela w obawie przed utratą zatrudnienia bez powiadamiania głównego księgowego	0	0	0	0	0	0	0	0
Skonsultowałbym/abym sprawę z głównym księgowym	11	73	4	27	0	0	33	28
Odmówiłbym/abym zrobienie tego	21	34	28	46	12	20	81	67
Sam/a bym się zwolnił/a	2	40	20	40	1	20	6	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

W opisanej sytuacji związanej ze wstrzymaniem utworzenia rezerw na odprawy emerytalne większość respondentów zaproponowało by inne rozwiązanie (58%), natomiast 40% by się nie zgodziło. Łącznie 2% ankietowanych zgodziłoby się na realizację zadania w pokusie uzyskania awansu. Są to osoby o stażu pracy do 10 lat. Struktura odpowiedzi potwierdza, że im krótszy staż pracy tym większa tendencja do oszustw (tab. 8).

Tab. 8. Podatność na realizację Zadania 3 w opinii respondentów

Co Pan/i zrobiłby/aby w opisanej sytuacji?	Staż pracy						Razem	
	Do 10 lat		10 – 20 lat		Powyżej 20 lat		N	%
	N	%	N	%	N	%		
Zgodziłbym/abym się na propozycję właściciela pod warunkiem podwyżki wynagrodzenia lub uzyskania premii	0	0	0	0	0	0	0	0
Zgodziłbym/abym się na propozycję właściciela pod warunkiem uzyskania awansu	1	100	0	0	0	0	2	2
Zaproponowałbym/abym inne rozwiązanie	20	39	22	43	9	18	70	58
Nie zgadzam się	13	45	12	41	4	14	48	40

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

4. Dyskusja wyników

Analizowany problem badawczy jest często podejmowany zarówno przez teoretyków, jak i praktyków. Według M. Nowaka zasady moralne obowiązujące księgowych identyfikowane są jako szczególny rodzaj etyki zawodowej ze względu na wpływ, jaki wywiera na procesy gospodarcze [Nowak, 2018, s. 102 – 103]. M. Sylwestrzak oraz A. Białek – Jaworska w publikacji „Metody fałszowania sprawozdań finansowych a zasady etyczne”, podkreślają, że wiodącą przyczyną manipulowania danych finansowych jest odniesienie korzyści majątkowych. Nierzetelne sprawozdania finansowe prowadzą do błędnych decyzji podejmowanych przez interesariuszy. Z tego względu, istotna jest etyczna postawa w pracy księgowego [Sylwestrzak, Białek – Jaworska, Opolski, 2018, s. 88]. Z kolei Dyhdalewicz i Gmińska twierdzą, że mimo powszechności wartości etycznych wśród studentów, niektórzy z nich podejmują decyzje w oparciu o własny interes a nie obowiązujące przepisy [Dyhdalewicz i Gmińska, 2019, s. 27]. Badania przeprowadzone przez E. Szczepankiewicza wskazują, iż zatrudnienie audytora wewnętrznego w jednostce pobudza zachowania zgodne z regułami etycznymi oraz prawnymi poprzez dyscyplinowanie kadry kierowniczej oraz pracowników [Szczepankiewicz, 2018, s. 191].

Wyniki badań zaprezentowane w artykule nie odbiegają od wyników naukowych publikowanych przez autorów zajmujących się problematyką etyki w rachunkowości. Potwierdzają, że etyczność w rachunkowości stanowi bardzo ważny ele-

ment jakości zawodu księgowego. Potwierdzają również, że granice między rachunkowością kreatywną, agresywną i oszukańczą istnieją, a większość ankietowanych potrafi je zidentyfikować.

Podsumowanie

Zabiegi rachunkowości kreatywnej opierają się głównie na innowacyjnej interpretacji zasad rachunkowości oraz obowiązujących standardów w celu ubarwienia sprawozdań finansowych, zachowując jednocześnie rzetelność ukazywania sytuacji majątkowo – finansowej jednostki. Rachunkowość agresywna natomiast polega na modyfikacji danych finansowych nie przekraczając lub minimalnie przekraczając granice prawa. Nie ukazuje się rzeczywistego obrazu przedsiębiorstwa. Rachunkowość oszukańcza charakteryzuje się jednoznacznym łamaniem prawa jawnie modyfikując informacje zawarte w sprawozdaniach finansowych. Różnice między wskazanymi zabiegami dotyczą głównie uzyskiwanych korzyści oraz stopnia rzetelności sprawozdań finansowych.

Zabiegi rachunkowości kreatywnej, agresywnej i oszukańczej znajdują swoje odzwierciedlenie w przepisach prawnych oraz etycznych. W aktach prawnych oraz kodeksach zawodowych wyjaśnione są zasady, cechy oraz standardy, jakimi powinni kierować się księgowi wykonując czynności zawodowe.

Przeprowadzone badanie pozwoliło na sformułowanie wniosków:

- Zabiegi rachunkowości kreatywnej są w części „akceptowane” przez środowisko księgowych i traktowane jako „innowacyjne” interpretowanie zasad.
- Istnieje zależność między poziomem kompetencji i wykształceniem księgowych a ich wiedzą na temat zabiegów rachunkowości kreatywnej, agresywnej i oszukańczej. Grupami, która najlepiej identyfikują różnice między rachunkowością kreatywną, agresywną i oszukańczą są osoby pracujące w zawodzie związanym z rachunkowością. Zauważa się tendencję do traktowania poważnych manipulacji księgowych jako rachunkowości kreatywnej.
- Głównymi motywami wpływającymi na skłonność do manipulacji danych finansowych są: próba ukrycia wcześniej popełnionych błędów, chęć poprawy wyników finansowych oraz pokusa związana z możliwym awansem czy wzrostem wynagrodzenia.
- Cechami, które powinny identyfikować księgowego według respondentów są przede wszystkim: terminowość, systematyczność oraz odpowiedni poziom kompetencji zawodowych.

ORCID iD

Renata Burchart: <https://orcid.org/0000-0003-1382-6517>

Literatura

1. Bachtijeva D., Tamulevičienė D. (2022), *Comparing earnings management and creative accounting. A general review*, *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości* 46 (2), pp. 115-135.
2. Baranów A. (2019), *Kreatywna rachunkowość a oszustwa księgowe*, w: Kowalak R., Biernacki M. (red.), *Debiuty studencie. Rachunkowość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 9-15.
3. Baryła M. (2020), *O możliwościach wykorzystywania prawa Benforda w wykrywaniu oszustw księgowych*, *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości* 110 (166), pp. 11- 29.
4. Bohušová H. (2022), *Possible way of fraud detection in accounting and financial reporting*, w: Luty P. (red.), *Fraud in Accounting and Taxation and Its Detection. The Practice of Central and Eastern European Countries*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 15-46.
5. Chluska J., Sikora E. (2018), *Etyka Zawodowa w rachunkowości a sukces rynkowy przedsiębiorstwa*, *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Współczesne finanse* 16 (374), pp. 7-18.
6. Czajor P., Jurewicz A., Michalak M., Walińska E., Wencel A. (2020), *System rachunkowości finansowej. Zasady pomiaru, ewidencji i prezentacji*, Wolters Kluwer, Warszawa.
7. Dobija M., Renkas J. (2021), *Czy rachunkowość jest nauką naturalną?*, *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości* 45 (1), pp. 9-30.
8. Dyhdalewicz A., Gmińska R. (2019), *Etyka zawodowa księgowych z perspektywy studentów – prezentacja wyników badań ankietowych*, *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica* 6 (345), pp. 27-55.
9. Maruszewska E. W. (2020), *Perception of discretionary accounting for business combinations. An ethical approach*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 64 (8), pp. 83-92.
10. Nowak M. (2018), *Etyka rachunkowości w spojrzeniu polskich badaczy. Metaanaliza monografii krajowych*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr* 506, pp. 93-104.
11. Ostrowska P. (2022), *Problematyka rachunkowości kreatywnej, agresywnej i audytu śledczego w świetle opinii księgowych*, *Academic Review of Business and Economics* 2 (1), pp. 95-113.

12. Polanowska J. (2018), *Znaczenie etyki w rachunkowości dla obrazu sytuacji finansowej przedsiębiorstwa*, Debiuty Naukowe Studentów Wyższej Szkoły Bankowej 18 (18), pp. 211-221.
13. Ranoszek K. (2020), *Oszustwa księgowe – studium przypadku*, w: Klamut E. (red.), *Przedsiębiorstwo, gospodarstwo domowe, rynek – wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź – Warszawa, s. 175-194.
14. Sylwestrzak M., Białek – Jaworska A., Opolski K. (2018), *Motywy fałszowania sprawozdań finansowych a zasady etyczne*, Studia i Materiały 1 cz. 2 (27), pp. 79-89.
15. Szczepankiewicz E. I. (2018), *Audyt wewnętrzny a znaczenie etyki w jednostkach – wyniki badań*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 521, pp. 181-193.
16. Voss G. (2018), *Professional Ethics in Accounting as Assessed by Managers of Entities*, European Journal of Economics and Business Studies 4 (01), pp. 167-175.
17. Zielińska H. (2022), *Główne determinanty oszustw księgowych*, Studia Ekonomiczne. Gospodarka. Społeczeństwo. Środowisko 2 (10), pp. 153-170.

The boundaries between creative, aggressive and fraudulent accounting

Abstract

The aim of the article is a comparative analysis of the concepts: creative, aggressive and fraudulent accounting, as well as to determine the level of knowledge of people in the accounting field in the indicated areas. It is also important to examine their tendency to distort the truth. It was indicated that the features that should identify an accountant are: punctuality, systematicity and having an appropriate level of professional competences. Despite this, the use of creative accounting turned out to be largely accepted by the accounting community as „an innovative interpretation of applicable rules and standards”. The main motives influencing the susceptibility to manipulation of financial data are primarily: an attempt to hide previously made mistakes, the desire to improve financial results and the temptation related to promotion or salary increase. There is a relationship between the level of accounting competences and their knowledge of creative, aggressive and fraudulent accounting. The group that most accurately identifies the differences between them are people professionally involved in accounting.

Key words

creative accounting, aggressive accounting, fraudulent accounting, accounting manipulation